

Az Illyés Gyula Archívumról

Az Illyés Gyula Archívum létrehozása a *Magyar Tudományos Akadémia*, és akkor, 2002-ben, két minisztérium, a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma* és az *Oktatási Minisztérium* együttműködésének köszönhető. 2002 őszén kezdődtek meg a felújítási munkák a Teréz körút 13-ban, az akadémiai irodaház első emeletén lévő, műemlékvédett teremegyüttesben.

Az ünnepélyes megnyitóra 2003. április 15-én, Illyés Gyula halálának 20. évfordulóján került sor, az addigra már berendezett Archívum tanácstermében..

Az Archívumot Vizi E. Szilveszter az Akadémia akkori elnöke nyitotta meg. Az ünnepség, az egyik záró rendezvénye volt, az Illyés Gyula tiszteletére rendezett centenáriumi évnek. Az ekkor, és ott, a tanácstermünkben, a főhatóságok vezetői, és Illyés Mária, az író leánya, a hagyaték tulajdonosa által aláírt szerződés, a következő 10 évre, ***tehát 2013. áprilisáig*** meghatározta a hagyaték sorsát, és lehetővé tette az Archívum működését.

Az Illyés Gyula Archívum és Műhely az MTA Irodalomtudományi Intézete szervezeti egységként, annak fiiláléjaként kezdte meg működését.

Nálunk kapott helyet az író könyvtárának, és kéziratos hagyatékának *jelentős része*, fotók, videofelvételek és hangzó-kazetták is kerültek hozzánk. A könyvtári állományt leszámítva mindent a légkondicionáló berendezéssel ellátott kéziratraktárunkban helyzetünk el.

A *könyvtár* nagyrészt az Illyésnek dedikált köteteket tartalmazza. Eredeti, a Józsefhegyi úti házban kialakított állapotát *Takács Mária, Illyés Gyula könyvtára* című, kétkötetes munkája őrzi.

Mi, a hozzánk került anyagot újra rendeztük, címléírtuk és elhelyeztük könyvtárszobánkban. A könyvek számbavétele, és az interneten való kereshetővé tétele tehát megtörtént. (Lásd az MTA BTK Itl honlapjának megfelelő linkjét.) A könyvekben talált leveleket, jegyzeteket, cetliket, fotókat külön tároljuk, nyilvántartjuk és a bejegyzésekkel, megjegyzésekkel ellátott könyvekkel együtt – ha igénylik a kutatók, rendelkezésükre bocsátjuk.

A hozzánk került *hangzó-kazetták, magnefontotekercsek, videokazetták* archiválása CD-re, DVD-re mentése megtörtént. Ezt a munkát a *Petőfi Irodalmi Múzeum* hangtárában dolgozó kollégák bevonásával végeztük el. Ennek az anyagnak a feldolgozása, a gépiratokkal való összevetése, azonosítása, leírása, jegyzékbe foglalása befejeződött.

A hozzánk került *foto-anyag* leírását, archiválását is befejeztük. Vállaltuk, hogy a *Magyar Távirati Iroda Archívumában* található, Illyés Gyulával kapcsolatos fotókat címléírás szinten regisztráljuk, és ennek segítségével alaposabban tájékozódunk a fotók között. A későbbiekben Illyés Mária rendelkezésünkre bocsátotta a tulajdonában maradt fényképek jelentős részét is. A fotókat és más, elektronikusan archivált anyagainkat nyomdai felhasználásra kész állapotban tároljuk, hogy bármikor kiadók vagy kutatók rendelkezésére bocsáthassuk, anélkül, hogy a kéziratot, fotót, fotó-negatívot károsodásnak kellene kitennünk.

Itt jegyzem meg, és köszönöm meg, hogy feldolgozó munkánk során jelentős segítséget kaptunk *Illyés Máriától*. Több esetben, beszédhangok felismerésében, interjúk során elhangzó idegen, gyakran francia nevek azonosításában vagy a fényképeken szereplő, általunk nem ismert személyek azonosításához kértük segítségét.

Immáron 10 éves munkánk során nemcsak Illyés Mária hanem ***Az Illyés Gyula Írói Hagyatékáért kuratórium*** tagjai is támogatták tevékenységünket. A kuratórium 2001-ben jött létre. „Célja Illyés Gyula írói hagyatékának gondozása, közkinccsé tétele, szellemiségének méltó megjelenítése, a tárgyi hagyaték megőrzése volt.” (Idézet a honlapjukról) 2003. áprilisa után a kuratórium tagjai tanácstermünkben tartották rendszeres összejövetelüket, ahol mi beszámoltunk munkánkról. A kuratórium tagjai: Csoóri Sándor, Domokos Mátyás, Granasztói György, Illyés Mária, Kodolányi Gyula, Kulin Ferenc, Mátyás Lívia, Pomogáts Béla (2003-tól),

és Jávor Béla jogtanácsos voltak. A későbbiekben kuratóriumi tagok lettek: Vasy Géza, Csóti György és Horváth István. 2006-ban Mátis Livia, majd Domokos Mátyás halála megrendítő veszteség volt számunkra is. Domokos Mátyással nemcsak az Illyés-kutatás egyik legfelkészültebb szakembere távozott el közülünk, de egy megértő, segítőkész és szigorú kolléga is, akinek hiányát mindmáig érezzük.

A kéziratos hagyatékok (a megjelent művek kéziratjai, gépiratok, naplójegyzetek) *Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra* és az általa felkért segítők, elsősorban *F. Csanak Dóra* az *Akadémiai Könyvtár Kézirattárának* akkori vezetője tanácsai alapján kialakított rendben kaptuk meg. Későbbi feldolgozó munkánk során is igyekeztünk az Akadémiai Kézirattár szabályait figyelembe venni. Sokat tanultunk *Csanak Dórától*, aki, amíg betegsége engedte gyakori vendégünk volt. *Rozsondai Marianne* és utódja *Babus Antal* mindig, mindenben a rendelkezésünkre álltak. Segítségüket ezúton is köszönöm.

A kéziratként őrzött gépiratok, lapkivágatok, nyomdai korrektúra példányok, feljegyzések, aprónyomatványok (plakátok, másorfüzetek) és más, nem szigorúan kéziratként tekinthető anyagok szétválasztása, regisztrálása folyamatos munkánk volt. A hagyatékon ezen részét tematikus rendezési elv szerint őrizte meg a család. A 140 kézirattári doboz egy-egy műre, *Puszták népe*, *Hunok Párisban* stb. csoportosítva tartalmazott könyveket, a művek esetleges többszöri kiadásait, folyóiratokat, a bennük közölt műrészletek vagy kritikák okán, azután lapkivágatokat az adott művek kritikáival, vagy interjúkkal, meghívókat könyvbemutatóra, fogadásra, majd a mű gépiratát javítottat és javítatlant (olykor több, indigóval készült példányt) – valamint a dobozban, (fokban) legvégül ott találjuk a kéziratos anyagot, többnyire írólapon, fekete színű, puha grafit ceruzával később golyós tollal írva, javítva, – javítva – tisztázva.

Ez, a mi „*Hagymahántás*”-unk (G. Grass), az ún. hordozók szerint szétválogatni a hagyatékokat, hogy eljuthassunk a kéziratokig – sok időt és türelmet igénylő munka volt.

Joggal mondhatják Önök, hogy jó, jó, de ez a hagyatékok többségével így van....Mi azonban munkánk során egyáltalán nem selejtezhettünk, hiszen ezt a ránk bízott hagyatékrész tulajdonjogi helyzete nem tette lehetővé. Munkánkat minden esetben, minden részterületen úgy végeztük, hogy a hagyatékok hozzánk került része – ha szükséges – eredeti állapotába (is) visszaállítható legyen.

Az évek során találtunk elkülönített Babits anyagokat (Babits kéziratos nem!) – és itt is elmondom, hogy a *Beszélgető füzetek* sokak által feltételezett, és Illyés hagyatékába gondolt kiegészítéseit, Babits-Illyés „beszélgetése”-it nem találtuk meg.

József Attila Flórához írott levele is csak annyi található mind a mai napig, amennyit az azóta már elhunyt, *Stoll Bélának* megmutattunk. A dedikációk is olyanok és annyiak, mint amennyiről számot tudtunk adni.

Sokaknak csalódást okoznak a *Naplók* kéziratjai, mert kevés bennük az ismeretlennek tekinthető szövegrész. Ezért a *Naplók* hozzánk került anyagait, szövegszerint összevetjük a kiadott, sőt internetre került szövegekkel, hogy egyszer lássuk világosan, milyen kiadatlan részek maradtak a *Naplójegyzet*ként megszerkesztett kötetek anyagát tartalmazó dobozokban. Sok mindent nem találtunk meg tehát, az Archívumban elhelyezett anyagban. Találtunk azonban egy teljes *Kosztolányi* dobozt kivágatokkal, nyomdai előkészítésű szolgáló felragasztásokkal, kézzel írott megjegyzésekkel. Ezek az Illyés által szerkesztett, *Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei* darabjai (Gellért Oszkár és Illyés Gyula kézírásával szerkesztői megjegyzésekkel) A *Puszták népe* anyagát leszámítva ez, a *Kosztolányi* anyag a legtöbbet kutatott hagyatékrészünk.

Sok kérést kaptunk Illyés Gyula levelezésével kapcsolatban. A leveleknek csak jelentéktelen része – a tematikus rendezéshez felhasznált rész – került az Archívum kéziratraktárába. A Józsefhegyi úti házban maradt levelezésből a kutatók kiszolgálása ennek ellenére lehetséges volt. Tudjuk hogy a közel 100 doboznyi Illyéshez írott levél kiktől érkezett, de nem tudjuk pontosan hogy hányat írtak a levél írói, mikor írták, és mit írtak. Vitathatatlan, hogy a levelezés is sok munka eredményeként került a mai, listázott állapotába, lényegében azonban tematikusan, nevekre, intézményekre rendezve. Mivel a levelezés anyaga nem került hozzánk, annak módszeres feldolgozását nem kezdtük meg.

Miért fontos ezt leszögezniem? Az évek során hivatalosan és félhivatalosan is, többszörös javaslatként elhangzott, hogy kezdjük meg *Illyés Gyula műveinek kritikai kiadását*. Ezt a munkát, a kritikai kiadást, nemcsak azért nem kezdtük el mert jelenlegi személyi állományunk ezt nem teszi lehetővé, hanem azért sem kezdtük meg, mert semmilyen szépirodalmi műfajban megszületett alkotás kritikai kiadása, vagy csupán tudományos igényű jegyzetelése sem képzelhető el, a levelezés feldolgozása, az abban fellelhető adatok átfogó ismerete nélkül.

Feladatunk volt az MTA Irodalomtudományi Intézete (jelenleg BTK ItI) által szervezett rendezvények, konferenciák befogadása, lebonyolítása.

Kezdetben élénk vita folyt arról, hogy lehetséges-e, egy őrizendő és feldolgozandó hagyatékkal való foglalatosság közepette nyilvános rendezvényeket tartani....?! Aki járt nálunk, tudja, hogy azóta bebizonyosodott, hogy igen, lehetséges...és azt is tudja, hogy a rendezvények idején kizárólag a tárlóinkban kiállított mutatványokat láthatta a hagyatékból. És azt is tudja, hogy ilyenkor könyvtár, kéziratár lezárva, kollégáim is, én is a rendezvény háttémunkáit végezzük. **Állíthatom**, hogy a hagyatéok illetve az Archívum soha őrizetlenül nem maradt, és minden egyes esetben kollégáim egyike, de többnyire én távoztunk utolsóként munkahelyünkről, és zártuk be a riasztóberendezésekkel alapon felszerelt teremgyűttest. Tanácsstermünkben, a mai nappal bezárólag, **185 rendezvényt tartottunk.** Helyet adtunk más intézetek, kiadók, szellemi műhelyek által szervezett rendezvényeknek, könyvbemutatóknak, honlapbemutatóknak és konferenciáknak is. (Nem a teljességre törekedve ezek között voltak: Akadémiai Könyvkiadó, Anyanyelvi Konferencia, Argumentum Könyvkiadó. Balassi Intézet, Bibó István Szellemi Műhely, Debreceni Egyetem és Nyári Egyetem, ELTE, József Attila Társaság, Károli Gáspár Református Egyetem, Kölcsey Intézet, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Műhelye, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Petőfi Irodalmi Múzeum, Universitas Kiadó...és így tovább.

Mindezek közepette folyamatosan fogadtunk kutatókat, szolgáltatunk információkat a hagyatékkal kapcsolatban e-mailen és más módon, adtunk anyagokat kiállításokhoz, könyvekhez, elkezdtük és folytattuk a bibliográfiai gyűjtőmunkát a nagy közgyűjteményekben, mindezt erőnk szerint...

Tudományos vezetőnknek 2003-ban az MTA ItI-ben tudományos tanácsadóként dolgozó Pomogáts Bélát nevezték ki, aki nyugdíjba vonulása óta is, mindmáig – ha minden jogi és anyagi ellenszolgáltatás nélkül is, de dolgozik velünk. Amikor lehetett, amíg lehetett és amikor kellett, védőernyőt tartott fölénk – bevallhatom, hogy erre működésünk első pár esztendejében szükségünk is volt.... Tanácsait, türelmét és megértését köszönöm, köszönjük.

Az Illyés Gyula Archívum 2 teljes munkaidőben foglalkoztatott és egy fél munkaidőben foglalkoztatott munkatárssal kezdte meg működését. Fél állású kolléganőm Tüskés Anna, jelenleg is itt van, és videofelvételt készít a konferenciáról.

Egyik teljes állású kollégám, Benda Mihály nincs itt a konferencián, ő az Archívumban maradt, mert 2 napra nem zárhatunk be. A másik teljes állású munkatárs ugyanis én magam vagyok. *Mindazonáltal a fenti előadást közvetlen kollégáim áldozatos, felkészült munkája nélkül nem tudtam volna megtartani, hiszen jobbára az általuk elvégzett munkákról számoltam be. Itt és kiemelten megköszönöm nekik, hogy mindig, mindenben számíthattam rájuk.*

Munkánk elismerésének tekintem, hogy hozzánk került **Hopp Lajos** irodalomtörténész hagyatéka, majd 2005-ben megkaptuk Párizsból **Gara László** író, újságíró, műfordító – divatos szóval kultúraközvetítő hagyatékát. 2011-ben több megbeszélés, nálunk tett látogatás után itt helyezte el hagyatékát **Krasznahorkai László** író is. Indokai között szerepelt, hogy teljesen biztosnak gondolta az Irodalomtudományi Intézet helyzetét, így az Archívumét is – és megbízott kollégáinkban és a nálunk folyó munkákban... A hagyaték elhelyezéséről nyilvánosan (eddig) nem beszélhettünk – nem régiben személyesen kértem és kaptam engedélyt Krasznahorkai Lászlótól, hogy előadásomban a nálunk lévő hagyatékrészről említést tehessek.

Az évek múlásával munkánk minőségével, vagy az Archívum működésével kapcsolatban nem sok kifogást hallotunk. Egyre többször hallottuk azonban, hogy sokba kerül az Illyés Gyula Archívum fenntartása. *Ezért és mindezek ellenére* megköszönöm fenntartóinknak, első sorban a Magyar Tudományos Akadémiának hogy nagyvonalúan finanszírozták működésünket.

Igaz azonban az is, hogy amikor 2002 végén visszakerültem anya-intézetembe, az Irodalomtudományi Intézetbe, és megkezdtem a munkát az Archívum kialakításában, a hagyaték átvételében, sok mindenre gondoltam, mi minden lesz/lehet 10 esztendő múlva...?! Egyetlen dolog azonban nem fordult meg a fejemben. Az Akadémia kutatóintézet-hálózata nagyívű átalakításának lehetőségére nem gondoltam. Arról az átalakításról beszélek, amelynek eredményeként ma, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont munkatársaként kutatóközponti kollégáim Bartók termében tarthatok előadást a BTK ItI még meglévő Illyés Gyula Archívumáról.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt egy esztendő nehézségeiből mi, az Archívumban szinte semmit nem éreztünk. Ezt külön köszönöm Fodor Pál főigazgató úrnak és Szörényi Lászlónak a BTK ItI volt igazgatójának. Igaz az is, hogy mi sem igyekeztünk elégedetlenségünket, egzisztenciális félelmeinket megosztani a hozzánk látogató nagyon sokféle, sokmeggyőződésű emberrel, kollégával. Igyekeztünk úgy végezni a munkánkat, ahogy eddig is végeztük.

Csak remélni merem, hogy a jelenlegi döntéshozók Illyés Gyula írói hagyatékának sorsát illetően megfontolt döntést/döntéseket hoznak.

Döntésükben nagy *szakértelmet*, és *ügyszeretetet* mutatnak: figyelembe veszik, hogy Illyés Gyula teljes írói hagyatéka az utókornak megmaradva, a magyar kultúrát és a tudományos kutatást szolgálhassa.

Budapest, 2013. január 16.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket

Stauder Mária

